

Modern Strategy Formulation Mechanism Based on Islamic Doctrine

Hashem Aghazade¹, Ali Mohebbi^{2*}

¹Department of Business Management, Faculty of Management, Tehran University, Tehran, Iran

²Department of Business Management, Faculty of Alborz, Tehran University, Tehran, Iran, Email: alimohebbimtn@ut.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Full Paper

Article history:

Accepted: 21.09.2022
Received: 29.04.2023
Revised: 16.06.2023

Keywords:

Strategy formulation
Governance
Good governance
Islamic governance
strategies
Excellence governance

ABSTRACT

Today, Iranian and Islamic dimensions in strategy formulation became the keys in the governance. This study aims to provide a mechanism by which the governors are able to consider the two dimensions in Islamic governance grand strategy formulation. The research was applied in terms of its purpose and the data analysis method was theme analysis using the MAXQDA software. In this study, first, the contemporary Islamic governance literature was investigated that ends to five perspectives, namely, principals, basics, mission, problems and non-Islamic governance. Then, the Holy Quran Verses were investigated whose themes analysis end to six categories, namely, excellence governance, non-excellence governance, the necessities of excellence governance, problems and issues, perspectives and objectives, and justice and control. Putting the extracted themes in a two axes, we reached to a sort of matrix by which we can both consider the Islamic perspective and the Iranian perspective in strategy formulation concurrently. Finally, using this mechanism, a sample of strategy formulation was done in which we reach to some strategies that correspond to themes and perspectives and both Holy Quran Verses as well as Iranian scholars' ideas are considered in the process.

Cite this article: Aghazade, H., Mohebbi, A. 2023. Modern Strategy Formulation Mechanism Based on Islamic Doctrine. *Journal of Studies in Entrepreneurship and Sustainable Agricultural Development*, 10 (3), 152-167.

© The Author(s).

DOI: 10.22069/jead.2023.20602.1644

Publisher: Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources

سازوکار تدوین راهبردهای روزآمد حکمرانی بر مبنای آموزه‌های اسلامی

هاشم آقازاده^۱، علی محبی^{۲*}

^۱گروه مدیریت بازرگانی، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران

^۲گروه مدیریت بازرگانی، پردیس البرز، دانشگاه تهران، تهران، ایران، رایانامه: alimohebbimtn@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله کامل علمی- پژوهشی	امروزه دو بُعد ایرانی و اسلامی در تدوین راهبرد به یکی از کلیدی‌ترین مفاهیم عرصه حکمرانی تبدیل شده است. هدف از این پژوهش، ارائه سازوکاری است که از طریق آن کارگزاران حاکمیت قادر باشند این دو بُعد را در تدوین سیاست‌های کلی حکمرانی اسلامی لحاظ کنند. پژوهش حاضر، یک پژوهش کاربردی و گردآوری داده‌ها به روش توصیفی-تحلیلی انجام شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها به روش تحلیل محتوا و مضمون و با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA انجام پذیرفت. در این پژوهش ابتدا ادبیات معاصر حکمرانی اسلامی و الگوی پیشرفت مورد بررسی قرار گرفت که حاصل تحلیل آنها پنج منظر اصول، مبنای، ماموریت، چالش‌ها و حکمرانی غیراسلامی بود. سپس آیات مرتبط قرآن کریم مورد بررسی قرار گرفت که نتیجه تحلیل مضامین آنها شش دسته کلی با این عناوین بود: (۱) حکمرانی متعالی، (۲) حکمرانی غیرمتعالی، (۳) الزامات حکمرانی متعالی، (۴) چالش‌ها و مشکلات، (۵) چشم‌انداز، وظایف و اهداف حکمرانی و (۶) حدود، عدالت و کنترل. با قرار دادن مضامین به دست آمده در محورهای عمودی و افقی، ماتریسی به دست آمد که به وسیله آن امکان لحاظ کردن همزمان دو بُعد اسلامی و ایرانی در تدوین راهبردها، میسر شد و به این ترتیب یک سازوکار اجرایی برای تدوین راهبردهای متناسب با الگوهای اسلامی ایرانی مورد استفاده قرار گرفت. در نهایت یک نمونه از فرآیند تدوین راهبرد با استفاده از این سازوکار انجام شد و بر اساس آیات مربوطه و نظرات اندیشمندان ایرانی این موضوع راهبردهای مشخصی به دست آمد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۳۰ تاریخ ویرایش: ۱۴۰۱/۰۲/۰۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۲۶	
واژه‌های کلیدی: تدوین راهبرد حکمرانی حکمرانی خوب راهبردهای حکمرانی اسلامی حکمرانی متعالی	

استناد: آقازاده، ه.، محبی، ع. (۱۴۰۲). سازوکار تدوین راهبردهای روزآمد حکمرانی بر مبنای آموزه‌های اسلامی. *مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی*، ۱۰ (۳)، ۱۶۷-۱۵۲.

DOI: 10.22069/jead.2023.20602.1644

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

مقدمه

حکمرانی در یک نگاه کلی متشکل از سازوکار و فرآیندها و نهادهایی است که از طریق آن شهروندان و تشکلهای، منافع خود را ابراز نموده و از حقوق قانونی خود بهره‌برداری می‌کنند و از سوی دیگر تکالیف و نقش‌های خود را ایفا می‌کنند (عرفانی فر، ۱۳۹۸). مدل "حکمرانی خوب"^۱ در جهان، پس از مدل‌های مختلفی در توسعه اقتصاد، سیاست و در نهایت ترکیبی از سیاست، اقتصاد و روش‌های اداری معرفی شد (رضایی و همکاران، ۱۳۹۷).

حکمرانی خوب زاینده تفکرات لیبرالیسم غربی، اومانیسم غربی و کاپیتالیسم غربی است در حالی که در حکمرانی اسلامی آموزه‌های اسلامی، قرآن و عترت مینا هستند (عرفانی فر، ۱۳۹۸). پس گرچه حکمرانی خوب دستاوردهای ارزشمندی برای حاکمیت غرب در پی داشت و برخی کشورهای دیگر نیز حتی گاهی کورکورانه آن را مورد استقبال قرار دادند، اما برخی از کشورهای دیگر عاقلانه‌تر عمل کردند و اقدام به بومی‌سازی این مفاهیم بر اساس الگوهای اعتقادی و فرهنگی خود کردند. چرا که تاریخ نشان داده است که مدل‌ها، سازوکارها و نسخه‌هایی که در ظاهر برای توسعه کشورهای عقب‌مانده ارائه شده است، به جای آن که بیشتر درمانی باشند بر دردهای عقب‌ماندگی آنها، دستاویزهایی هستند برای نفوذ و سلطه بیشتر آنها (رضایی و همکاران، ۱۳۹۷). به این منظور در ایران مفاهیم جدید و نابی از جمله حکمرانی متعالی (ناظمی اردکانی، ۱۳۹۸)، حکمرانی خدامدار (عرفانی فر، ۱۳۹۸)، حکمرانی اسلامی (رضایی و همکاران، ۱۳۹۷)، حکمرانی کریمه (منتظری و همکاران، ۱۳۹۷) و الگوی بومی اسلامی - ایرانی در دولت‌سازی (میرزاپور ارمکی، ۱۳۹۸)، رشد و توسعه یافته است که در این پژوهش به مجموع آنها عنوان "حکمرانی

اسلامی" اطلاق شده است.

پژوهشگران ایرانی حاکمیت خوب مبتنی بر ارزش‌های غربی را نقد کرده‌اند و با نگاه به مستندات دینی، آنرا بهبود داده‌اند. دکتر ناظمی اردکانی (۱۳۹۸) الگوی تشریحی با نام حکمرانی متعالی را پیشنهاد داده است. عرفانی فر (۱۳۹۸) به حکمرانی خدامدار باور دارد و رضایی و همکاران (۱۳۹۷) سه رویکرد مختلف را تحلیل و در نهایت حاکمیت اصلی را از آن خداوند می‌دانند. منتظری و همکاران (۱۳۹۷) حکمرانی کریمه را معرفی کرده‌اند. میرزاپور ارمکی (۱۳۹۸) نیز به ارثه الگوی بومی و بهینه اسلامی - ایرانی پرداخته است.

نظریات فوق نشان می‌دهند که ادبیات حکمرانی توانسته است توجه بسیاری از اندیشمندان نامدار و صاحب‌نظران ایرانی را به خود جلب کند. اما سازوکاری که یک حکمران برای اجرای اسناد کلان، جامع و چند وجهی مثل سند الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، باید به کار بگیرد تا راهبردهایی که تدوین می‌کند با ابعاد مختلف منطبق باشد، به اندازه کافی مورد بحث قرار نگرفته است. عدم وجود چنین سازوکاری در فضای اجرایی جامعه اسلامی ایران، بهره‌مندی از این پارادایم‌ها را در عمل دچار چالش کرده است و کارگزاران حاکمیت را در به کارگیری آنها دچار مشکل کرده است. این پژوهش، سازوکاری ارائه می‌دهد که می‌توان در قالب آن، ابعاد موضوعات مورد بحث را در تدوین راهبردها لحاظ کرد. برای درک بیشتر، این پژوهش موضوع حکمرانی اسلامی را که ارتباط بالایی با سند اسلامی ایرانی الگوی پیشرفت دارد به عنوان محتوای کمکی در نظر گرفته است و در ضمن معرفی فرآیند استفاده از سازوکار پیشنهادی، راهبردهایی را که از یک سو مستند به آیات قرآن کریم، نهج‌البلاغه و دیگر مراجع شناخته شده دینی (بعد اسلامی) هستند و از سوی دیگر با پارادایم فکری

صاحب‌نظران معاصر (بعد ایرانی) این حوزه تطابق دارند، پیشنهاد داده است. لذا این پژوهش به دنبال آن است که سازوکاری ارائه دهد تا بر مبنای الگوی حکمرانی اسلامی از دید قرآن کریم، حکمران اسلامی بتواند به صورت کاربردی راهبردهایی را به کار بگیرد تا تدوین راهبردها جامعیت بالایی داشته باشد. بنابراین با هدف معرفی این سازوکار، یک نمونه از راهبردهایی که به کمک این سازوکار تدوین شده نیز معرفی می‌شود و پرسش اصلی این پژوهش به شرح زیر بیان می‌شود:

با چه سازوکاری می‌توان راهبردهایی را در حکمرانی اسلامی تدوین کرد که از یک سو با رویکردهای روز اندیشمندان این حوزه و از سوی دیگر با آموزه‌های دینی همسو باشند؟

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

حکمرانی در ادبیات جهانی: شش شاخص برای مفهوم حکمرانی خوب مبتنی بر آموزه‌های غربی، در ادبیات جهانی حکمرانی، دیده می‌شود که عبارتند از: پاسخ‌گویی، ثبات سیاسی، اثربخشی دولت، کیفیت قوانین و مقررات، حاکمیت قانون و کنترل فساد (متفکر، ۱۴۰۰). حکمرانی خوب تنها معیار توسعه را شرایط اقتصادی می‌داند در حالی که عوامل بسیاری در توسعه نقش دارند. با این حال، با دارا بودن چنین معیار ناقصی حکمرانی خوب همواره به عنوان معیار پیشبرد توسعه پایدار کشورها به رسمیت شناخته شده است (بردبار و همکاران، ۱۳۹۴). به همین دلیل است که سازمان‌های ارائه‌دهنده آن، به تازگی شروع به بازنگری معیارهای آن کرده‌اند (منتظری و همکاران، ۱۳۹۷).

یکی از سازمان‌هایی که این شاخص‌ها را تعریف کرد، بلنک جهانی بود. اولین بار در سال ۱۹۸۹، این سازمان، مفهوم حکمرانی خوب را "صحرای آفریقا از

بحران تا رشد پایدار" (متفکر، ۱۴۰۰) معرفی کرد و نظریه حکمرانی خوب را در واقع به عنوان محور یک نظریه توسعه معرفی کرد (رضائی و همکاران، ۱۳۹۷). سازمان‌ها و نهادهای دیگری نیز مثل صندوق بین‌المللی پول و سازمان ملل متحد نیز از زوایای مختلف، آن را اصلاح و تعاریفی ارائه نمودند ولی همچنان آن را به‌عنوان شاخص اصلی توسعه کشورها به ویژه کشورهای در حال توسعه و توسعه نیافته مطرح نموده‌اند. سازمان ملل، حکمرانی را مجموعه‌ای از اقدامات عمومی و خصوصی، فردی و نهادی برای اداره مشترک و برنامه‌ریزی امور تعریف کرد. همچنین این سازمان اضافه می‌کند که حکمرانی فرایند پیوسته‌ای از ایجاد تفاهم میان منافع متفاوت و متضاد است که در قالب اقدامات مشارکتی و سازگار حرکت می‌کند. آنها بر این باورند که حکمرانی دربرگیرنده نهادهای رسمی و ترتیبات غیررسمی و سرمایه اجتماعی شهروندان است (یوسفی شیخ رباط و بابایی، ۱۳۹۷).

حکمرانی در تاریخ اسلام و ایران: درخشان‌ترین دوره‌های حکمرانی در تاریخ اسلام، دو دوره صدر اسلام بوده‌اند. دوره پیامبر (ص) و دوره حضرت علی (ع) (متفکر، ۱۴۰۰). سفارش‌های حضرت علی (ع) در عهدنامه مالک اشتر عمده‌تأ خطابه به خود مالک و دیگر کارگزاران بوده است (یوسفی شیخ رباط و بلبایی، ۱۳۹۷). محقق کرکی اولین فقیهی است که در تاریخ ایران با ارائه آثار علمی، اثرات زیادی روی حاکمان زمان خود داشت (میرزاپور ارمکی، ۱۳۹۸). در سوره نساء آیه ۸۳ وجوب حکومت در هدایت بشر به عنوان "فضل" و "رحمت" مورد تأکید است (بردبار و همکاران، ۱۳۹۴). بر این اساس از نظر اسلام، حاکم ولی امر و متصدی امور مردم است (متفکر، ۱۴۰۰). اهمیت جایگاه رفیع حکمرانی در اسلام، بررسی حکمرانی در متون اسلامی و قرآن را به یک ضرورت

تبدیل می‌کند.

نقد حکمرانی خوب مبتنی بر لندیشه‌های غربی:
عیوضی و مرزبان (۱۳۹۵)، لیستی از تعاریف حاکمیت خوب را که در سال‌های ۱۹۹۲ تا ۲۰۱۰ ارائه شده است، مطرح و تاکید می‌کنند که الگوی حاکمیت خوب همچنان یک تعریف واحدی ندارد و دارای خلاءهای بسیاری است. پس بدون در نظر گرفتن نقش سنت‌ها، اصول فرهنگی، ایدئولوژی‌ها، دین و آموزه‌های دینی و غیره، حاکمیت نمی‌تواند مسیر خود را ادامه دهد (بردبار و همکاران، ۱۳۹۴). به همین دلیل این الگو بایستی ضمن حفظ ماهیت اصلی خود، با در نظر گرفتن پیوست‌های مذکور بومی‌سازی شود، به نحوی که علاوه بر ویژگی‌های ذکر شده، در تطابق با تجارب تاریخی نیز همگرا باشد (زارعی و آرای، ۱۴۰۰). رهنورد و عباسپور (۱۳۸۶)، با تاکید بر واحد نبودن حکمرانی خوب، بیان می‌دارند که الگوی حکمرانی خوب دارای دامنه گسترده‌ای است که متناسب با شرایط هر کشور همچون عوامل سیاسی، فرهنگی و مذهبی امکان پایه‌گذاری دارد.

در این راستا، محققان ایرانی بارها الگوی حکمرانی خوب را مورد نقد قرار داده‌اند و نظریات متعددی ارائه داده‌اند. زارعی و آرای (۱۴۰۰) با واکاوی الگوی حکمرانی خوب به دنبال شاخص‌های حکمرانی اسلامی با دیدگاه جهادی و بر اساس اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و نهج‌البلاغه بوده‌اند. بردبار و همکاران (۱۳۹۴)، معیارها و عوامل حکمرانی

با دیدگاه خدامدار^۱ را بررسی کرده‌اند و برای بهبود حکومت اسلامی طرح‌ها و برنامه‌هایی پیشنهاد داده‌اند. ناظمی اردکانی (۱۳۹۸)، نیز با اظهار به عقلی، تجربی و مشاهده‌ای بودن حکمرانی خوب، بیان می‌دارد که در حکمرانی اسلامی علاوه بر آنها، وحی و سنت نیز مبنای حکمرانی است. منتظری و همکاران (۱۳۹۷) اظهار می‌دارند که در هر دو الگو بر موارد یکسانی تأکید می‌شود، اما بر جامع بودن حکمرانی کریمه^۲ تاکید دارند که به معنی آن است که بطور سیستمی همه ابعاد در آن در نظر گرفته شده است. برخی از محققین نیز همچون مرشدی‌زاد (۱۳۹۶)، باور دارند الگوی حکمرانی خوب بدون هیچ کم‌وکاستی، با ویژگی‌های نظام جمهوری اسلامی تطابق دارد و اساساً این الگو یکی از پیش فرض‌های آن است. عیوضی و مرزبان (۱۳۹۵)، نیز با بررسی مولفه‌های حکمرانی خوب از منظر امام خمینی (ره)^۳، ایجاد بستر مساعد برای تعالی و سعادت انسان‌ها را هدف کلی حکومت می‌دانند. به این ترتیب لندیشه‌مندان ایرانی ضمن پذیرش اصول حکمرانی، تلاش‌های ارزشمندی در بومی‌سازی آن داشته‌اند.

مقایسه پارادایم‌های روز حکمرانی خوب و حکمرانی اسلامی و راهبردهای آنها: در سطح جهانی از سازوکارهای مختلفی برای تدوین راهبردها استفاده می‌شود. مرسوم‌ترین روش‌ها با بررسی عوامل اثرگذار محیط کلان آغاز می‌شوند. در ادامه به بررسی انواع

^۱ شاخص‌های حکمرانی خدامدار عبارتند از: خدامحوری، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی، صراحت و روشنی در اهداف، عدالت‌خواهی و عدالت‌گستری، ثبات سیاسی، کنترل و نظارت بر عملکرد زیرمجموعه، اثربخشی و کارایی دولت، اهتمام به علم و پیشرفت علمی، کاهش فقر، تأمین آزادی مشروع مردم، حاکمیت قانون در اسلام، مشارکت، شفافیت اطلاعاتی، مبارزه با فساد، شایسته‌سالاری و دوام و پایداری.

^۲ برخی ملاحظات عملی به منظور تحقق الگوی حکمرانی کریمه عبارتند از: نظام‌گزینی کارگزاران با صلاحیت، عمل‌گرایی مدیران کلان و دوری از حرافی، شعارزدگی و جنجال‌آفرینی، افزایش میزان احترام حاکمیت و امت و افزایش میزان شفافیت در جامعه و تاکید بر پاسخ‌گویی مناسب و به موقع.

^۳ مولفه‌های حکمرانی خوب از نظر امام خمینی (ره) به این شرح بیان شده‌اند: قانون‌مداری، مشارکت سیاسی مردم، آزادی‌های مدنی، مبارزه با فساد، شفافیت و نظارت، پاسخ‌گویی، وفاق در تصمیم‌گیری‌ها، عدالت اجتماعی، استقلال قوا، کارایی و اثربخشی

بارها و با شرح و تفصیل به جزئیات راهبردهای فرهنگی پرداخته شده است. رفع تضادهای فرهنگی و قومی (زارعی و آرای، ۱۴۰۰) امر به معروف و نهی از منکر، (متفکر، ۱۴۰۰)، طراحی و پالایش و بازآفرینی فرهنگی، حفظ ارزش‌های فرهنگی و هویت دینی (رضائی و همکاران، ۱۳۹۷) راهبردهای فرهنگی موجود در ادبیات حکمرانی اسلامی هستند.

راهبردهای استفاده از فناوری: فناوری‌های نوین بیش از هر عامل دیگری در خلق حکمرانی خوب تأثیر داشته است (سلطانی‌نژاد و گودرزی، ۱۳۹۶). رویکرد حکمرانی خوب و حکمرانی اسلامی در استفاده از فناوری تفاوت چندانی ندارند (یوسفی شیخ‌رباط و بابایی، ۱۳۹۷). در سند چشم‌انداز بیست ساله ایران، فناوری، یکی از عواملی است که جایگاه اول منطقه در آن هدف‌گذاری شده است. اما تفاوت این دو حکمرانی این است که در حکمرانی اسلامی استفاده از عقل و وحی اصلی‌ترین معیار در تدوین راهبرد استفاده از فناوری است و علاوه بر آن، فناوری‌های دفاعی مورد توجه بیشتری بوده است (رضائی و همکاران، ۱۳۹۷).

راهبردهای سیاسی: پاسخ‌گویی دولت و حق اظهار نظر مردم و همچنین ثبات سیاسی، مولفه‌هایی از حاکمیت خوب هستند (یوسفی شیخ‌رباط و بابایی، ۱۳۹۷). زارعی و آرای (۱۴۰۰) نیز پاسخ‌گویی و حق اظهار نظر، نقش فعال مردم در انتخاب دولت‌مردان، فعالیت احزاب سیاسی و تشکل‌های اجتماعی را از جمله راهبردهای سیاسی در حکمرانی خوب بر می‌شمارند. تاکید حکمرانی اسلامی بر تنظیم روابط حوزه‌های مختلف سیاسی و حفظ کلیت و انسجام درون و توسعه و هم‌افزایی بخش‌های مختلف نظام (عرفانی‌فر، ۱۳۹۸) بوده است. در ایران مجلس شورای اسلامی، ریاست جمهوری، رسانه‌ها، نیروهای نظامی و فرآیندهای سیاسی و مردم‌سالارانه از جمله عناصر

راهبردهایی که تا کنون در سطح کلان برای حکمرانی خوب تدوین شده است، پرداخته می‌شود و در صورت وجود معادل آن در حکمرانی اسلامی، مقایسه‌ای با راهبردهای موجود در متون اسلامی ارائه می‌شود تا بتوان درک بهتری از انواع راهبردهای تدوین شده تحت لوای هر مدل حکمرانی داشت. بدیهی است این راهبردها گاهی درهم‌تنیدگی و ارتباط متقابل دارند و ممکن است دسته‌بندی آنها به فراخور شرایط و دیدگاه‌ها، متفاوت باشد.

راهبردهای اقتصادی: در حکمرانی خوب دو سازوکار رقابت و پاسخ‌گویی در بهبود فضای کسب‌وکار و به تبع آن ارتقاء رشد اقتصادی، راهبردهای اقتصادی برشمرده شده است (یوسفی شیخ‌رباط و بابایی، ۱۳۹۷). با اعمال برنامه‌های اصلاحات اقتصادی و با تأکید بر توجه به تعامل کارآمد نهادهای اثرگذار مثل دولت، بازار و نهادهای مدنی، امکان حفظ سرمایه‌داری از طریق بهبود شرایط زندگی برای مردم فراهم می‌شود (منتظری و همکاران، ۱۳۹۷). راهبردهای حکمرانی اسلامی در حوزه اقتصادی را می‌توان رفاه پایدار و عادلانه با حمایت از سرمایه و کار ایرانی برشمرد. استراتژی آزادسازی اقتصادی با همه الزامات آن، کوچک‌سازی دولت و کاهش اتکاء به درآمدهای نفتی و تشویق سرمایه‌گذاری خارجی و ایمن کردن فضای سرمایه‌گذاری و کاهش تشنج در سطح بین‌الملل از راهبردهای اقتصادی دیگر حکمرانی اسلامی است که در سند چشم‌انداز بیست ساله کشور ذکر شده است (یوسفی شیخ‌رباط و بابایی، ۱۳۹۷).

راهبردهای فرهنگی: راهبردهای فرهنگی در ادبیات حکمرانی کم‌رنگ‌تر از راهبردهای دیگر بوده است. صرفاً نبود خشونت (عرفانی‌فر، ۱۳۹۸) را می‌توان در میان شش شاخص حکمرانی خوب، مستقیماً به عنوان یک راهبرد فرهنگی در نظر گرفت (حشمت‌زاده و همکاران، ۱۳۹۶). اما در حکمرانی اسلامی برعکس،

مدرن نظام سیاسی و سیاست‌گذاری بیان شده است (میرزاپور ارمکی، ۱۳۹۸). روابط بین‌المللی عزت‌مندانه، حکمت‌آمیز و مصلحت‌محور و فعالیت سیاسی آزادانه و امنیت کامل در فضای سیاسی اجتماعی (رضائی و همکاران، ۱۳۹۷) نیز از جمله راهبردهای سیاسی حکمرانی اسلامی بیان شده است. حداقل کردن میزان اختلالات سیاسی (یوسفی شیخ رباط و بابایی، ۱۳۹۷) و کاهش درگیری‌های جناحی و نزاع‌های داخلی و مبارزه با تروریسم (منتظری و همکاران، ۱۳۹۷) نیز در نظرات صاحب‌نظران مشاهده شده است.

راهبردهای اجتماعی: حکمرانی خوب الگویی برای بکارگیری بهتر اختیار به منظور استفاده از حداکثر توان موجود در جامعه است. بر این اساس راهبردهایی همچون توسعه پایدار انسانی، کمک به اقشار آسیب‌پذیر از طریق فرصت‌های برابر و تقویت سرمایه اجتماعی در دستور کار قرار می‌گیرند (مرشدی‌زاد، ۱۳۹۶). احترام شهروندان و دولت به نهادهایی که تعاملات اجتماعی را کنترل می‌کنند، از راهبردهایی است که در حکمرانی خوب تعریف شده است (زارعی و آرایبی، ۱۴۰۰). انسان در حکمرانی اسلامی موجودی اجتماعی است (متفکر، ۱۴۰۰). بسیج اجتماعی و مردمی راهبرد خاص امام خمینی (ره) در راستای پیاده‌سازی و تحقق فقه عملی و تشکیل حکومت اسلامی است (میرزاپور ارمکی، ۱۳۹۸). در حکومت علوی راهبردهای تامین آزادی مشروع مردم و برخورداری انسان‌ها از آزادی اجتماعی دیده می‌شود که آزادی و آزادگی در آن به معنی مجبور نکردن انسان به انجام هر کاری می‌باشد (عرفانی فر، ۱۳۹۸).

راهبردهای قانونی، کنترلی و نظارتی: در حکمرانی خوب شاخص کنترل فساد یکی از شش شاخص اصلی است و معنی آن افزایش شفافیت با هدف افزایش درآمدهای مالیاتی است (منتظری و همکاران، ۱۳۹۷). اما با وجود این شاخص در میان شاخص‌های شش‌گانه که به وضوح به حوزه کنترلی اشاره دارد، حکمرانی خوب گستردگی لازم برای انجام اصول نظارتی و کنترلی را ندارد و بالعکس در حکمرانی اسلامی، برای نظارت قانونی و کنترل، موارد بسیاری دیده می‌شود. توصیه‌های امام علی (ع) به کارگزاران و مدیران، کنترل و نظارت بر عملکرد زیرمجموعه‌ها و نظارت مستقیم بر کارها از جمله سیاست‌های کنترلی بوده است (بردبار و همکاران، ۱۳۹۴). توجه به اصالت و پیشینه کارگزاران (منتظری و همکاران، ۱۳۹۷) نیز به عنوان راهبرد کنترلی از دیدگاه نهج‌البلاغه در نظر گرفته شده است. در قانون اساسی کشور، نظارت و کنترل‌پذیری در اصول ۵۲، ۵۴، ۵۵، ۵۷، ۷۶، ۸۸، ۸۹، ۹۰ مورد تاکید و تصریح قرار گرفته و اصل ۸ یعنی نظارت همگانی به عنوان یک وظیفه عنوان شده است (زارعی و آرایبی، ۱۴۰۰). یکی از شاخص‌های حکمرانی خوب با رویکرد اسلامی توسط رهبر معظم انقلاب، نظارت بر عملکرد و اطمینان از صحت عمل دستگاه‌ها تبیین شده است (مرشدی‌زاد، ۱۳۹۶). بنابراین شاید بتوان اصلی‌ترین راهبرد کنترل و نظارت در حکمرانی اسلامی را راهبرد نظارت همگانی دانست. راهبردهای حکمرانی خوب و اسلامی در شش دسته‌بندی فوق از محیط کلان در جدول ۱ خلاصه شده‌اند.

جدول ۱- مقایسه پارادایم‌های روز حکمرانی خوب و حکمرانی اسلامی به تفکیک راهبردهای محیط کلان

ردیف	راهبردها	حکمرانی خوب	حکمرانی اسلامی
۱	اقتصادی	رقابت و پاسخ‌گویی در بهبود فضای کسب‌وکار	رفاه پایدار و عادلانه با حمایت از سرمایه و کار ایرانی، آزادسازی اقتصادی، کوچک‌سازی دولت، کاهش اتکاء به درآمدهای نفتی
۲	فرهنگی	نبود خشونت	رفع تضادهای فرهنگی و قومی، امر به معروف و نهی از منکر، طراحی و پالایش و بازآفرینی فرهنگی، حفظ ارزش‌های فرهنگی و هویت دینی
۳	فناوری	فناوری‌های نوین	فناوری‌های نوین (با معیار عقل و وحی) و فناوری‌های دفاعی
۴	سیاسی	پاسخ‌گویی دولت و حق اظهار نظر مردم و همچنین ثبات سیاسی	پاسخ‌گویی و حق اظهار نظر، نقش فعال مردم، فعالیت احزاب، حفظ کلیت و انسجام درون و توسعه و هم‌افزایی بخش‌های مختلف نظام
۵	اجتماعی	توسعه پایدار انسانی، کمک به اقشار آسیب‌پذیر، احترام به نهادهایی که تعاملات اجتماعی را کنترل می‌کنند	بسیج اجتماعی و مردمی، تامین آزادی مشروع مردم و برخورداری انسان‌ها از آزادی اجتماعی
۶	نظارتی	کنترل فساد، افزایش شفافیت با هدف افزایش درآمدهای مالیاتی	کنترل و نظارت بر عملکرد زیرمجموعه‌ها و نظارت مستقیم کارگزاران و مدیران، توجه به اصالت و پیشینه آنها، نظارت همگانی

همان‌طور که مشخص است، با آنکه حکمرانی خوب به تفصیل به جنبه‌های مختلف محیط کلان پرداخته است، اما از میان این راهبردها، عامل فرهنگی مورد توجه چندانی قرار نگرفته است. لذا، پیرو حساسیت اکثر اندیشمندان اسلامی برای اضافه کردن پیوسته‌هایی، بویژه در بعد فرهنگی، لازم است همچنان سازوکارهای بومی ایرانی-اسلامی مورد پژوهش قرار گیرد.

روش تحقیق

در این تحقیق، روش تحلیل مضمون یا تحلیل تماتیک به کار گرفته شد. تحلیل مضمون، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش، فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (عابدی‌جعفری و همکاران، ۱۳۹۰). این تحقیق از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ گردآوری داده‌ها، توصیفی-تحلیلی یا تفسیری می‌باشد و تجزیه و تحلیل تفاسیر آیات قرآن و پیشینه ادبیات به صورت تحلیل مضمون و محتوا

می‌باشد که در آن ابتدا مبانی نظری و پیشینه حکمرانی غربی و انواع نظریه‌های حکمرانی اسلامی مقایسه و تبیین شدند و تمرکز مطالعات صاحب‌نظران و پارادایم‌های فکری آنها استخراج شد. سپس آیات منتخب قرآن کریم به همین روش بررسی شد و کدهای مربوطه به دست آمد. از ترکیب آنها، جدولی شامل راهبردهای پیشنهادی مبتنی بر پارادایم فکری اندیشمندان این موضوع و آیات منتخب چهار سوره از قرآن کریم ارائه شده است. بنابراین، به منظور پوشش بُعد اسلامی راهبردهای پیشنهادی، آیاتی از سوره‌های منتخب (بقره، آل عمران، مائده و نساء) قرآن در تفسیر نور (قرائتی، ۱۳۹۵) بررسی شد. مبنای انتخابات این آیات که در مجموع ۲۴۵ آیه بودند طبق نظر خبرگان، به شرح زیر می‌باشد:

۱. آیاتی که خطاب به انبیا است و احوالات انبیا را توصیف می‌کند،
۲. آیاتی که خطاب جمعی به مومنین دارد و با "یا ایها المومنین" و امثالهم آغاز می‌شوند،

۲. اصول حکمرانی اسلامی شامل اصول فقهی و توحیدی فرد و جامعه (میرزاپور ارمکی، ۱۳۹۸)،

۳. ماموریت چشم‌انداز و اهداف حکمرانی اسلامی مثل دستیابی به تمدن نوین اسلامی (مرشدی‌زاد، ۱۳۹۶) و تحقق حیات طیبه در جامعه اسلامی (عرفانی فر، ۱۳۹۸)،

۴. چالش‌ها و مشکلات حکمرانی اسلامی مثل انواع ناتوانی‌ها، سیاست‌ورزی رهبری و مدیریت و شناسایی انحراف‌ها و برخورد با قانون‌گریزان (رضائی و همکاران، ۱۳۹۷) و

۵. حکمرانی غیر اسلامی که به معنی نظریه حکمرانی خوب مبتنی بر جهان‌بینی غربی و با هدف توسعه است، می‌باشد (ناظمی اردکانی، ۱۳۹۸).

بر اساس این بررسی‌ها در مجموع ۸۵۶ کد مختلف استخراج شد. این کدها در پنج منظر که مورد بررسی پژوهشگران مختلف در ادبیات این حوزه قرار گرفته بود (مبانی، اصول، چالش‌ها، ماموریت و حکمرانی غیراسلامی)، از یک سو و از سوی دیگر در شش مضمون حاصل از کدگذاری‌ها (حکمرانی متعالی، حکمرانی غیرمتعالی، چالش‌ها، الزامات حکمرانی متعالی، حدود و عدالت و کنترل و در انتها، چشم‌انداز، وظایف و اهداف حکمرانی) گنجانده شد.

یافته‌های تحقیق

پس از کدگذاری و دسته‌بندی آیات مشابه که یک نمونه آن در شکل ۱ نشان داده شده است، نکات و مضامین کلیدی به دست آمد. همانطور که در این شکل مشخص است، ۵ آیه مختلف در مضمون "انتظارات نابجا" قرار گرفته‌اند. این مضمون، سپس زیرمجموعه حکمرانی غیرمتعالی و پس از آن حکمرانی غیراسلامی (شکل ۳ را ببینید) قرار گرفت و همین منوال برای کلیه آیات به کار گرفته شد و حاصل این فرآیند، دسته‌بندی‌ها و مضامینی است که به

۳. آیاتی که خطاب جمعی به کل بشر و نه فقط مومنین است و با "یا ایها الناس" و امثالهم شروع می‌شود،

۴. آیاتی که آحاد مختلف مومنین را خطاب قرار می‌دهد.

همچنین، به منظور پوشش بعد ایرانی این راهبردها، منابع مرتبط با حکمرانی که عمدتاً در مبانی نظری و پیشینه تحقیق مرور شد، مورد بررسی قرار گرفت. سپس اقدام به دسته‌بندی از طریق کدگذاری آیات استخراج شده و ادبیات مرور شده از طریق کدگذاری مستقل با هدف رسیدن به مضامین شد. استفاده از کدگذاری مستقل برای افزایش روایی و پایایی این روش است که فرایند رایجی برای ارزیابی و کنترل کیفیت تحلیل‌های مضمون است (عابدی‌جعفری و همکاران، ۱۳۹۰). به این منظور از نرم‌افزار MAXQDA استفاده شد و برای افزایش روایی و اطمینان از کیفیت کدگذاری‌ها، انجام این کار به صورت مستقل توسط نویسندگان انجام شد. کدگذاری مستقل یک فرآیند ارزیابی تحلیل مضمون است که هدف آن، کمک به پژوهشگر در ارتقاء تفکر انتقادی درباره ساختار مضامین پیشنهادی خود و تصمیماتی است که اتخاذ کرده است (عابدی‌جعفری و همکاران، ۱۳۹۰).

بنا بر بررسی‌های انجام شده در منابع مرتبط با حکمرانی که در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفت، پنج منظر که توجه پژوهشگران متمرکز بر آنها بوده است، شناسایی و استخراج شد. این مناظر به شرح زیر می‌باشند:

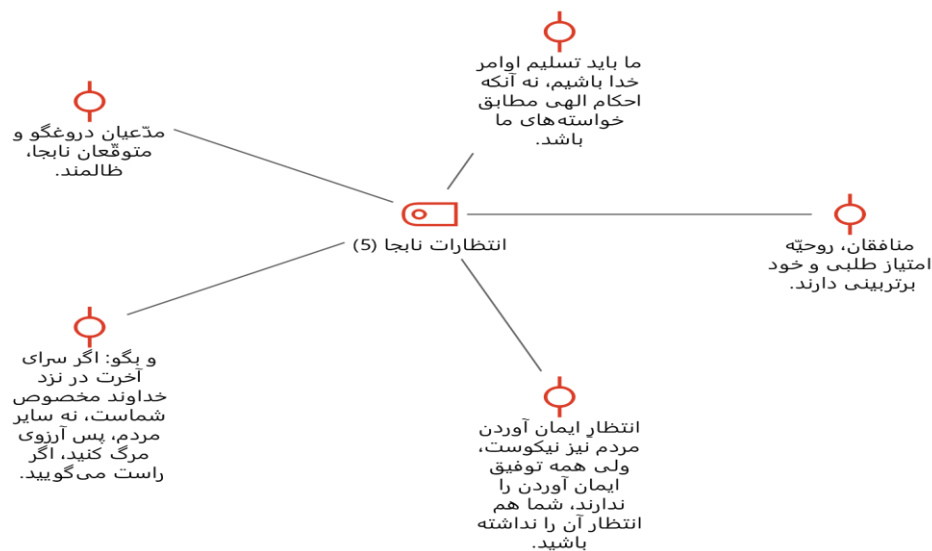
۱. مبانی حکمرانی اسلامی شامل مبانی هستی‌شناختی، جهان‌شناسی، انسان‌شناختی، معرفت‌شناختی، جامعه‌شناختی، ارزش‌شناختی، دین‌شناختی و راه‌شناختی و غایت‌شناختی (متفکر، ۱۴۰۰).

حکمرانی می‌باشد و همچنین ویژگی‌های حکمرانی اسلامی (حدود ۱۷٪) در مضمونی با همین نام در درجه بعدی اهمیت قرار گرفته است که نشان‌دهنده اهمیت قرآن به بیان شفاف و واضح ویژگی‌های حکمرانی می‌باشد. چهار مضمون بعدی یعنی چالش‌ها و مسائل، چشم‌انداز، وظایف و اهداف، الزامات حکمرانی متعالی و حکمرانی غیرمتعالی به ترتیب ۱۶٪، ۱۴٪، ۱۱٪ و ۳٪ را به خود اختصاص دادند.

تفکیک هر منظر در شکل‌های ۲ تا ۶ به تصویر کشیده شده‌اند. کدهای استخراج شده به صورت جداگانه به تفکیک مضمون در جدول ۲ نیز نشان داده شده‌اند. همچنین سهم هر یک از مضامین در شکل ۷ بازتاب یافته است. بر این اساس مضمون حدود، عدالت و کنترل پر تکرارترین مضمون بوده و سهم بالاتری (حدود ۳۸٪) به خود اختصاص داده است که بیانگر اهمیت این مضمون در آیات شریفه قرآن در موضوع

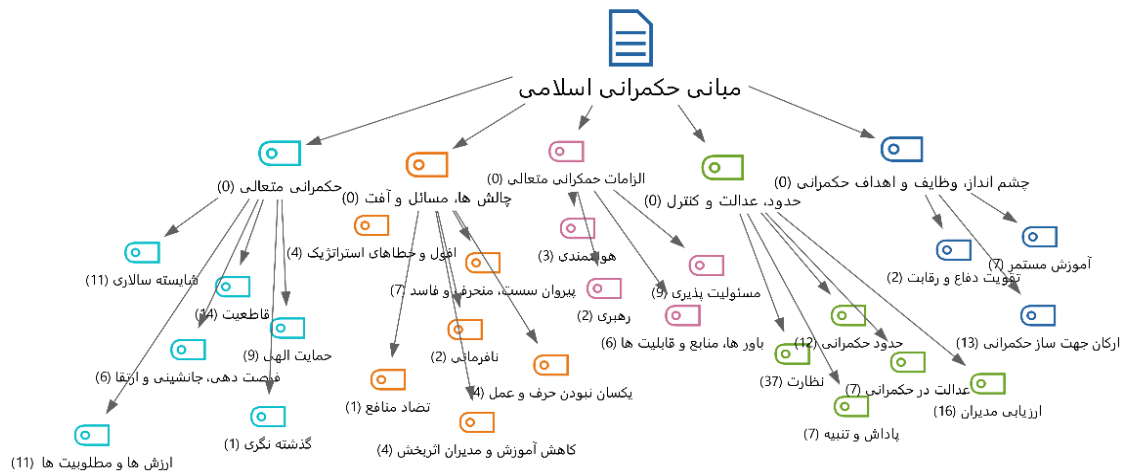
جدول ۲- تعداد کدهای استخراج شده در هر مضمون

مضمون	تعداد کدهای استخراج شده
حکمرانی متعالی	۱۴۹
حکمرانی غیرمتعالی	۲۸
چالش‌ها، مسائل و آفات	۱۳۵
الزامات حکمرانی متعالی	۹۵
حدود، عدالت و کنترل	۳۲۸
چشم‌انداز، وظایف و اهداف حکمرانی	۱۲۱
مجموع	۸۵۶

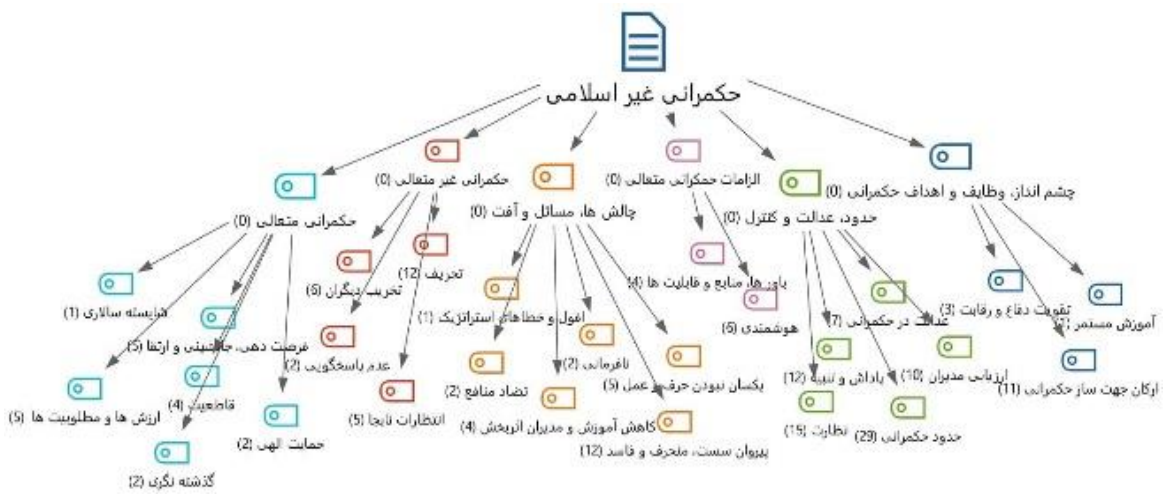

شکل ۱- نمونه‌ای از کدگذاری آیات و دسته‌بندی آنها در دسته "انتظارات نابجا" که

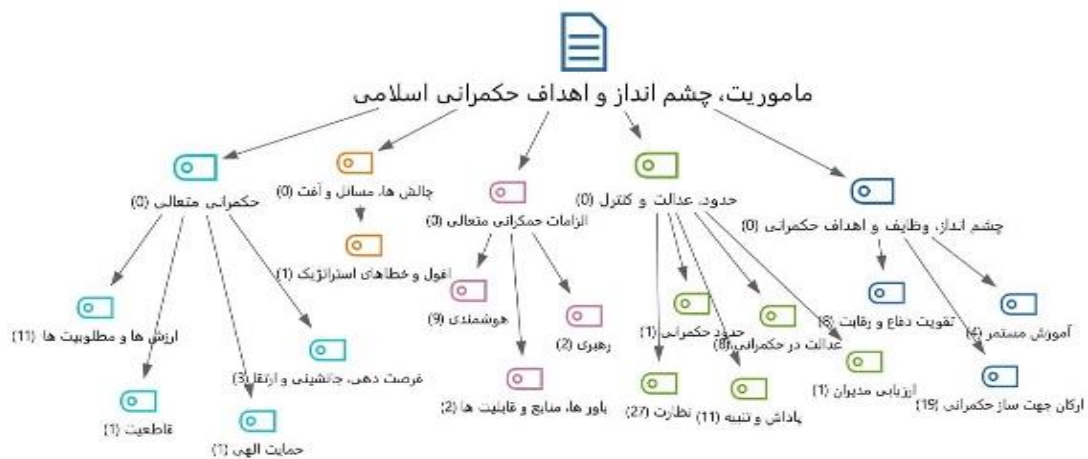
زیر مجموعه حکمرانی غیر متعالی است

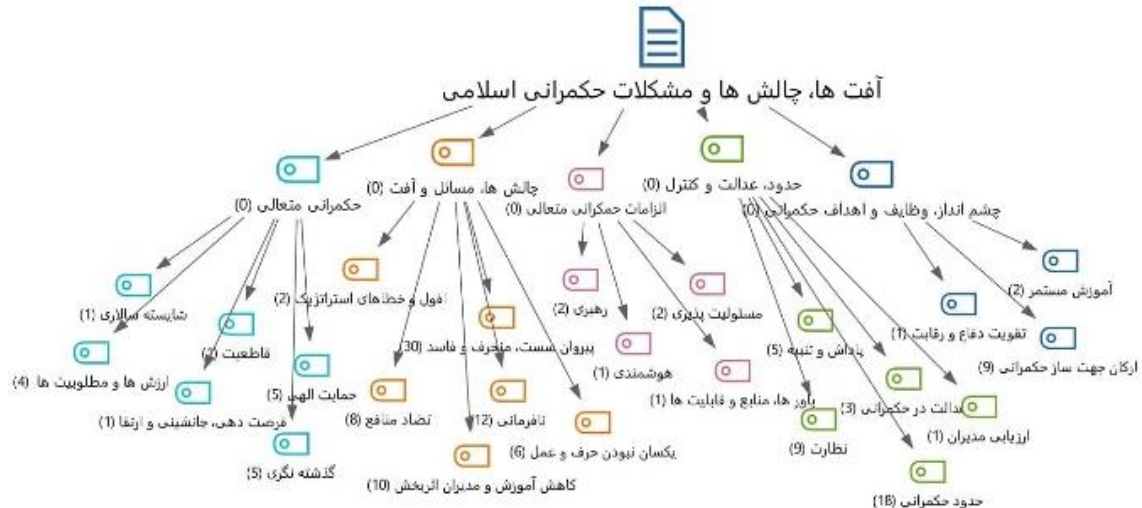
شکل ۲- مضامین استخراج شده از آیات مرتبط با منظر میان‌حکمرانی اسلامی

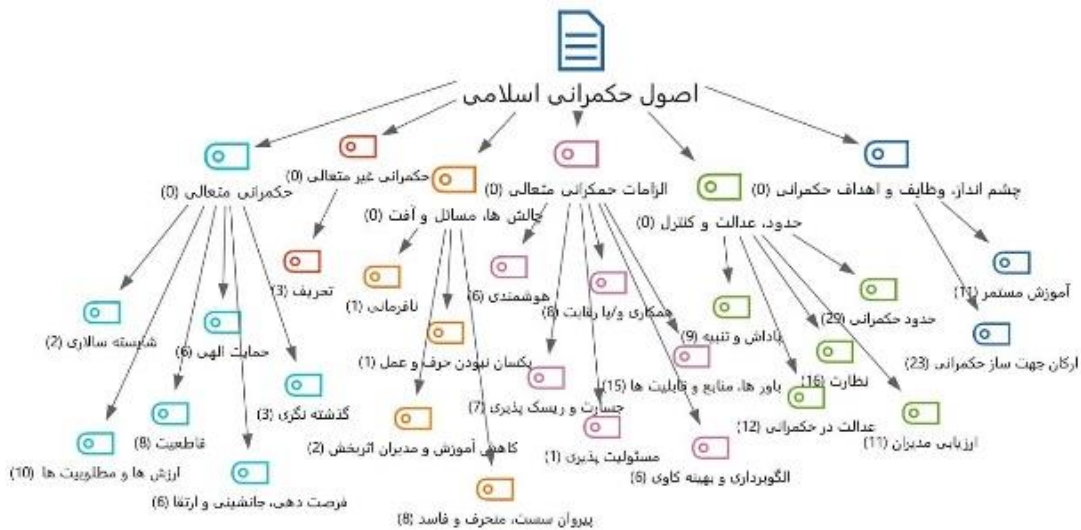
شکل ۳- مضامین استخراج شده از آیات مرتبط با منظر میان‌حکمرانی غیر اسلامی

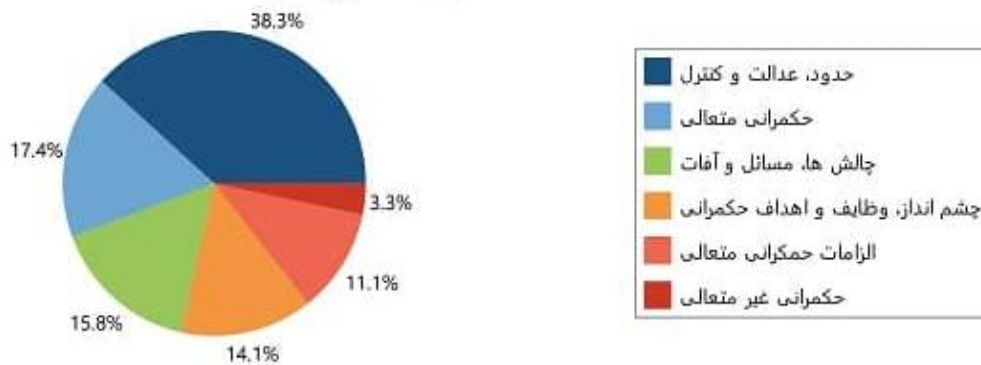
شکل ۴- مضامین استخراج شده از آیات مرتبط با منظر ماموریت، چشم‌انداز و اهداف حکمرانی اسلامی

شکل ۵- مضامین استخراج شده از آیات مرتبط با منظر چالش‌ها و مشکلات حکمرانی اسلامی

شکل ۶- مضامین استخراج شده از آیات مرتبط با منظر اصول حکمرانی اسلامی

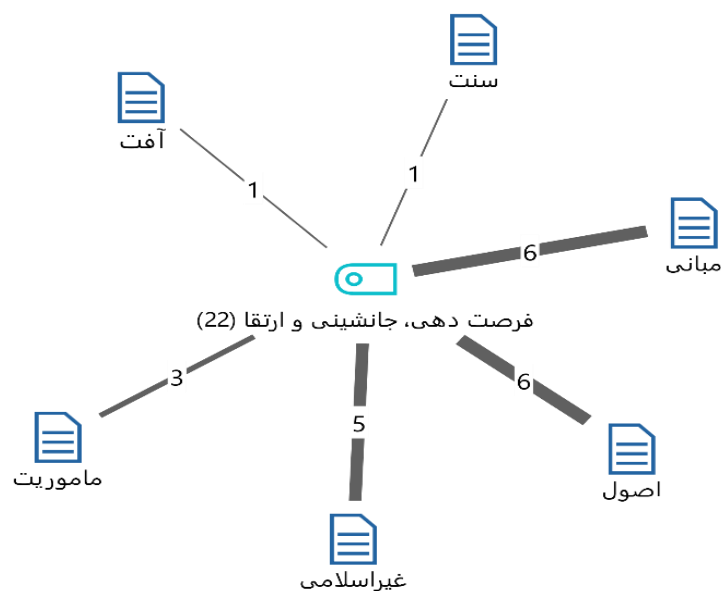
شکل ۷- سهم هر مضمون بر اساس تکرار کدهای مشابه در آیات قرآن

راهبرد مناسب انتخاب شد و با تشکیل ماتریسی از مضامین شش‌گانه پدیدار شده در یک محور و

سپس با توجه به میزان تکرار کدهای زیرمجموعه هر مضمون در هر منظر، (گاهی با لندکی اصلاح)

تمرکز پژوهشگران این حوزه را به خود جلب کرده است، سازوکار مناسبی در اختیار داریم و به عبارت دیگر این راهبردها هم بر مبنای آیات قرآن هستند و هم با مسائل روز و رویکرد اندیشمندان تناسب دارند. سپس با تشریح مساعی بین پژوهشگران و نگاهی به کدهای پرتکرار، راهبردهای اضافه شده در جدول به منظور اطمینان از اعتبار آنها، مجدداً بررسی و با ادبیاتی که متناسب با یک راهبرد باشد، در جایگاه مناسب نگاشته شد. بدیهی است که در برخی از خانه‌های ماتریس امکان پیشنهاد بیش از یک راهبرد وجود داشته باشد و برعکس، در برخی دیگر از خانه ممکن است راهبرد خاصی برای پیشنهاد یافت نشود که در این صورت به معنی آن است که احتمالاً محل تلاقی آن خانه‌ها اولویت اندیشمندان نبوده است و می‌تواند موضوع تحقیقات بعدی باشد. جدول ۳، راهبردهایی را نشان می‌دهد که پس از طی کردن مراحل فوق، استخراج شدند.

منظرهای پنج‌گانه مورد توجه پژوهشگران در محور دیگر، امکان مقایسه و پیشنهاد راهبردهای مختلف در محل تلاقی دو محور ایجاد شد که در جدول ۳ نشان داده شده است. به این ترتیب با لحاظ کردن کدهای به دست آمده از آیات قرآن کریم، امکان پیشنهاد راهبردها به تفکیکی از تمرکز پژوهش‌ها و مضامین مستخرج از آیات قرآن ایجاد شد. به عنوان مثال کد "فرصت‌دهی، جانشینی و ارتقاء" که زیرمجموعه مضمون "حکمرانی اسلامی" دسته‌بندی شده، بیشترین تکرار خود را در مناظر "مبانی حکمرانی اسلامی" (۶ مورد) و "اصول حکمرانی اسلامی" (۶ مورد) داشته است. بنابراین راهبرد "فرصت‌دهی، جانشینی و ارتقاء" در دو خانه از جدول ۳، (خانه‌های متناظر با مبانی و اصول) نگاشته شد. این روش جایگاهی بر اساس اولویت تکرار است که در شکل ۸ به تصویر کشیده شده است. بنابراین می‌توان ادعا کرد که برای پیشنهاد راهبردهای مناسبی که از یک سو بر آیات مرتبط با حکمرانی در قرآن کریم استوار است و از سوی دیگر

شکل ۸- نمونه‌ای از روش انتخاب جایگاه راهبردها در ماتریس

جدول ۳- راهبردهای پیشنهادی

حکمرانی متعالی	حکمرانی غیر متعالی	چالش‌ها، مسائل و آفات	الزامات حکمرانی متعالی	حدود، عدالت و کنترل	چشم‌انداز، وظایف و اهداف حکمرانی
<p>راهبردهای بازدارنده از فرصت‌دهی، جانشینی و ارتقا به کارگزاران راهبردهای بازدارنده از: تخریب دیگران * نالایق * عدم پاسخ‌گیری</p>	<p>مدیریت و متعادل‌سازی انتظارات راهبردهای بازدارنده از: تخریب دیگران * عدم پاسخ‌گیری</p>	<p>مقابله با شعارزدگی و متناسب‌سازی شعارها و اقدامات کارگزاران * مبارزه با سستی، انحرافات و فساد در میان کارگزاران * متناسب‌سازی حقوق و کارکرد کارگزاران</p>	<p>هوشمندسازی سیستم‌های کشف، پیشگیری و انحرافات بزرگ (اختلاس، احتکار و...) * مقابله با تضعیف باورها و شرمی و غیر قانونی * تعهدات *</p>	<p>نظام‌مندسازی تنبیه مناسب مبارزه با اقدامات غیر شرعی و غیر قانونی</p>	<p>اهداف حکمرانی</p>
<p>فرصت‌دهی، جانشینی و ارتقا افزایش قاطعیت در تصمیم‌گیری‌ها * تقویت حمایت از کارگزاران *</p>	<p>کارگزاران پیمان شکن * و پر خطا * آموزش مستمر و تقویت اثربخشی کارگزاران</p>	<p>تقویت روحیه فرمانبرداری * آموزش مستمر و تقویت اثربخشی کارگزاران</p>	<p>تقویت روحیه جسارت و برقراری عدالت در حکمرانی * الگوبرداری و بهینه‌سازی بااداش و تقویت جهت‌گیری و رنگ‌وبوی الهی حکمرانی‌ها * تنبیه مناسب *</p>	<p>تقویت رهبری و تسهیل حرکت‌نظارت و کنترل مستمر عملکرد سنجش مستمر سلامت کاری کارگزاران</p>	<p>آموزش مستمر کارگزاران</p>
<p>فرصت‌دهی، جانشینی و ارتقا شایسته‌سالاری تقویت و تحکیم ارزش‌ها و مطلوبیت‌ها افزایش قاطعیت در تصمیم‌گیری‌ها و تقویت و تحکیم ارزش‌ها و مطلوبیت‌ها</p>	<p>راهبردهای کنترلی و بازدارنده از به سوی رشد و توسعه خطاهای استراتژیک</p>	<p>تقویت روحیه مسئولیت‌پذیری * تقویت باورها و تعهدات *</p>	<p>تقویت رهبری و تسهیل حرکت‌نظارت و کنترل مستمر عملکرد سنجش مستمر سلامت کاری کارگزاران</p>	<p>تقویت جهت‌گیری و رنگ‌وبوی الهی</p>	<p>مبانی</p>
<p>فرصت‌دهی، جانشینی و ارتقا شایسته‌سالاری تقویت و تحکیم ارزش‌ها و مطلوبیت‌ها افزایش قاطعیت در تصمیم‌گیری‌ها و تقویت و تحکیم ارزش‌ها و مطلوبیت‌ها</p>	<p>مبارزه با رهبری غیر اثربخش در میان کارگزاران</p>	<p>تقویت روحیه مسئولیت‌پذیری * تقویت باورها و تعهدات *</p>	<p>تقویت جهت‌گیری و رنگ‌وبوی الهی</p>	<p>تقویت جهت‌گیری و رنگ‌وبوی الهی</p>	<p>اصول</p>
<p>فرصت‌دهی، جانشینی و ارتقا شایسته‌سالاری تقویت و تحکیم ارزش‌ها و مطلوبیت‌ها افزایش قاطعیت در تصمیم‌گیری‌ها و تقویت و تحکیم ارزش‌ها و مطلوبیت‌ها</p>	<p>مبارزه با رهبری غیر اثربخش در میان کارگزاران</p>	<p>تقویت روحیه مسئولیت‌پذیری * تقویت باورها و تعهدات *</p>	<p>تقویت جهت‌گیری و رنگ‌وبوی الهی</p>	<p>تقویت جهت‌گیری و رنگ‌وبوی الهی</p>	<p>چالش‌ها و مشکلات</p>
<p>فرصت‌دهی، جانشینی و ارتقا شایسته‌سالاری تقویت و تحکیم ارزش‌ها و مطلوبیت‌ها افزایش قاطعیت در تصمیم‌گیری‌ها و تقویت و تحکیم ارزش‌ها و مطلوبیت‌ها</p>	<p>مبارزه با رهبری غیر اثربخش در میان کارگزاران</p>	<p>تقویت روحیه مسئولیت‌پذیری * تقویت باورها و تعهدات *</p>	<p>تقویت جهت‌گیری و رنگ‌وبوی الهی</p>	<p>تقویت جهت‌گیری و رنگ‌وبوی الهی</p>	<p>مأموریت</p>
<p>فرصت‌دهی، جانشینی و ارتقا شایسته‌سالاری تقویت و تحکیم ارزش‌ها و مطلوبیت‌ها افزایش قاطعیت در تصمیم‌گیری‌ها و تقویت و تحکیم ارزش‌ها و مطلوبیت‌ها</p>	<p>مبارزه با رهبری غیر اثربخش در میان کارگزاران</p>	<p>تقویت روحیه مسئولیت‌پذیری * تقویت باورها و تعهدات *</p>	<p>تقویت جهت‌گیری و رنگ‌وبوی الهی</p>	<p>تقویت جهت‌گیری و رنگ‌وبوی الهی</p>	<p>حکمرانی</p>

* راهبردهایی که با اولویت‌بندی بر اساس تکرار، در درجه دوم اهمیت قرار دارند.

بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

اجرای راهبردهای هر سندی به ویژه اسناد کلان، جامع و چند بعدی مثل سند الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، در وهله اول نیازمند تدوین راهکارهای مناسب است. تا کنون به ابزارها یا سازوکارهای تدوین این راهکارها کمتر پرداخته شده است، به ویژه اینکه در تدوین آنها لازم است از یک سو بعد ایرانی و از سوی دیگر بعد اسلامی، به صورت همزمان لحاظ گردد. در این پژوهش بعد ایرانی با بررسی مقالات اندیشمندان حوزه حکمرانی و بعد اسلامی آن با تحلیل و استخراج آیات مرتبط قرآن از سوره‌های منتخب انجام شد و به این ترتیب ضمن معرفی سازوکار پیشنهادی، نمونه‌هایی از راهکارهای مرتبط نیز تدوین شد. بررسی ابعاد مختلف در زمان سیاستگذاری‌ها، همواره توسط علما توصیه شده است، مثلاً از نظر امام خمینی (ره) شکل حکومت اسلامی نخست با الهام‌گیری از سیره حکومتی پیامبر اکرم (ص) و امیرالمومنین (ع)، و دیگر متناسب با شرایط و مقتضیات کنونی و سوم با مراجعه به آرای ملت و با اتکا به آن تعیین خواهد شد (عیوضی و مرزبان، ۱۳۹۵).

بنابراین، با توجه به پرسش اصلی این پژوهش که در جستجوی سازوکاری برای تدوین راهبرد بر مبنای الگوی حکمرانی اسلامی می‌باشد به نحوی که ابعاد مختلفی را پوشش دهد، پس از تحلیل‌های انجام شده، ابتدا با هدف این که هر راهبرد پیشنهادی، هم از نظر تطابق با آیات قرآن و دیگر مراجع دینی و هم از نظر تطابق با پارادایم‌های فکری موجود در میان

پژوهشگران، از پشتوانه کافی برای طرح و تدوین برخوردار باشد، به بررسی عمیق آثار پژوهشی مرتبط و نظرات اندیشمندان حوزه حکمرانی اسلامی و سپس به تحلیل محتوای آیات شریفه منتخب چهار سوره از قرآن کریم پرداخته شد. بر این اساس از میان آثار پژوهشی مورد بررسی، پنج منظر اصول، مبانی، ماموریت، چالش‌های حکمرانی اسلامی و همچنین حکمرانی غیراسلامی و با کدگذاری آیات شریفه منتخب قرآن نیز به شش مضمون کلی حکمرانی متعالی، حکمرانی غیرمتعالی، چالش‌ها، الزامات حکمرانی متعالی، حدود و عدالت و کنترل و در انتها، چشم‌انداز، وظایف و اهداف حکمرانی رسیدیم که به ترتیب در محورهای افقی و عمودی یک ماتریس قرار گرفت و در خلنه‌های محل تلاقی، با کمک کدهای به دست آمده از تحلیل‌ها، راهبردهای مرتبط نگاشته شد. بنابراین، این راهبردها با دارا بودن پشتوانه قرآنی و نظری، راهبردهایی هستند که می‌تواند در پیاده‌سازی موفق سند اسلامی ایرانی پیشرفت به کار گرفته شوند. بر این اساس، مدیران و حکمرانان اسلامی می‌توانند با مرور این فرآیند، به فراخور موضوع، ابعاد مختلف چشم‌انداز یک سند را در نظر بگیرند و از طریق آن، راهبردهای اجرایی آن را تدوین کنند. پیشنهاد می‌شود مطالعات بعدی با بررسی سوره‌های دیگر قرآن کریم انجام شود و با استفاده از سازوکار پیشنهادی این مقاله راهبردهایی با کاربرد در بخش‌های مختلف حکمرانی اتخاذ گردد.

منابع

- بردبار، غ.، ضرابی‌زاده، ش.، صالحی، ط. ۱۳۹۴. ارائه الگوی حکمرانی خدامدار. فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت اسلامی، ۲۳ (۲): ۴۱-۹.
- حشمت‌زاده، م.، حاجی‌یوسفی، ا.، طالبی، م. ۱۳۹۶. بررسی موانع تحقق حکمرانی خوب در فرهنگ سیاسی ایران، جستارهای سیاسی معاصر. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۸ (۱): ۲۴-۱.
- رضایی، ح.، دهقانی، ر.، کیانپور، م. ۱۳۹۷. طراحی و تبیین مؤلفه‌ها و شاخص‌های اساسی حکمرانی اسلامی. مرکز بررسی‌های استراتژیک. تهران.
- رهنورد، ف.، عباسپور، ب. ۱۳۸۶. حاکمیت خوب و امکان

- پایه‌سازی آن در ایران. فصلنامه مطالعات مدیریت بهبود و تحول، ۱۸ (۵۵): ۳۸-۲۵.
- زارعی، م.، آرابی، و. ۱۴۰۰. واکاوی و نقد الگوی حکمرانی خوب؛ تبیین شاخص‌های حکمرانی اسلامی مبتنی بر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی، ۱۰ (۳۷): ۲۸-۷.
- سلطانی نژاد، ا.، گودرزی، س. ۱۳۹۶. فناوری اطلاعات و تحول در مفهوم حکمرانی خوب. فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۴۷ (۱): ۹۷-۷۹.
- عابدی جعفری، ح.، تسلیمی، م.، فقیهی، ا.، شیخ‌زاده، م. ۱۳۹۰. تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. اندیشه مدیریت راهبردی، ۵ (۲): ۱۹۸-۱۵۱.
- عرفانی‌فر، ع. ۱۳۹۸. الگوی حکمرانی اسلامی (اهداف، مبانی نظری، مولفه‌ها، شاخص‌ها، ساختارها). اولین همایش ملی حکمرانی مدرسه حکمرانی شهید بهشتی. تهران.
- عیوضی، م.، مرزبان، ن. ۱۳۹۵. بررسی مؤلفه‌های حکمرانی خوب از منظر امام خمینی(ره). فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، ۵ (۱۹): ۱۳۷-۱۱۷.
- قرائتی، م. ۱۳۹۵. تفسیر نور. ۲۳، موسسه فرهنگی درس‌هایی از قرآن. تهران.
- متفکر، ح. ۱۴۰۰. مبانی و اصول حکمرانی مطلوب از نگاه اسلام. اولین همایش ملی حکمرانی اسلامی مدرسه حکمرانی شهید بهشتی. تهران.
- مرشدی‌زاد، ع. ۱۳۹۶. حکمرانی خوب، و حکمرانی مطلوب در تمدن نوین اسلامی. دو فصلنامه آینده پژوهی ایران، ۲ (۳): ۱۴۰-۱۲۵.
- منتظری م.، بهمنی، ا.، فتحی‌زاده، ع. ۱۳۹۷. الگوی حکمرانی خوب از دیدگاه نهج‌البلاغه: گامی در جهت تبیین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت. دوفصلنامه علمی پژوهشی مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، ۶ (۱۱): ۱۵۵-۱۳۳.
- میرزاپور ارمکی، ا. ۱۳۹۸. ارائه الگوی اسلامی- ایرانی دولت‌سازی با تاکید بر تجربه حکمرانی اسلامی. فصلنامه علمی-پژوهشی سیاست متعالیه، ۷ (۲۷): ۱۰۸-۸۷.
- ناظمی اردکانی، م. ۱۳۹۸. تبیین مؤلفه‌های حکمرانی اسلامی. هفدهمین نشست تخصصی مدرسه حکمرانی شهید بهشتی، <http://governanceschool.ir/fa/news/198>، بازیابی از اینترنت).
- یوسفی شیخ رباط، م.، بابائی، ف. ۱۳۹۷. استخراج مؤلفه‌های حکمرانی خوب بر اساس نامه مالک اشتر و بررسی تطبیقی با اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه پژوهشنامه نهج‌البلاغه، ۶ (۲۱): ۱۳۵-۱۱۵.